

A magyar mint „európai” nyelv — mit kellene ezen érteni?

0. A szakirodalomban időnként találkozni olyan állításokkal, amelyek szerint egyes finnugor nyelvek, mégpedig a földrajzilag legnyugatibbak, azaz a magyar, a finn és az észti — mutatis mutandis — „europaizált” („Europeanized”, HOCK 1991: 509), „zentral-europäisiert” (LEWY 1942: 9), „európai” (KÁLMÁN 1981: 136), „mitteleuropäisch” (SKALIČKA 1968: 3), „indoeuropaizálódott” („indoeurooppalaistuneet”, KORHONEN 1981: 56) nyelvek lennének. Az azonban nyilvánvaló, hogy a legtöbb finnugor nyelv „európai” abban az értelemben, hogy beszélőik európai lakosok, s amennyire e népek történetét ismerjük, mindig is európaiak voltak. A fent említett és hasonló nézetek képviselői természetesen nem pusztán földrajzi szempontokat tartottak szem előtt véleményük megfogalmazásakor. Az óvatosan vagy éppen magabiztosan megfogalmazott álláspontok, amelyek az említett nyelvek európaiságáról szólnak, arra utalnak, azt erősítgetik, hogy e nyelvek többé-kevésbé az Európában többségben lévő indogermán nyelvekhez igazodtak, hasonultak hozzájuk (miközben esetleg olykor egyes kutatók megfedkeznek arról, hogy a finnugor nyelvek is befolyásolták indogermán szomszédait). A szakirodalom tanúsága szerint az ilyen igazodás, hasonulás a szókincsben, a frazeológiában és a nyelvtanban mutatható ki. Következésképpen a kutatások arra irányultak, hogy az említett finnugor nyelvek milyen mértékben távolodtak el eredeti finnugor sajátosságaiktól, azaz mennyire „europaizálódtak”, milyen esetleges egyezések mutathatók ki az európai finnugor és az európai indogermán nyelvek között. Ilyen szempontból főleg germán és szláv szomszédakkal hasonlítják őket össze. Mivel a két csoport (vagyis a finnugor és az indogermán) genetikailag nem azonos eredetű, egyezéseik, hasonlóságaik csak tipológiai és areális (areáltipológiai) természetűek lehetnek. E dolgozatban természetesen elsősorban areáltipológiai jelenségek, úgynevezett nyelvsvölvetségi közös vonások értékeléséről fogok szólni röviden az eddigi szakirodalom alapján.

Mivel témám szerint a magyarral mint „európai” nyelvvel foglalkozom, a következőkben a többi „európai” finnugor nyelvre alig fordítok majd figyelmet. A szakirodalomban megtalálható, nem pusztán felületesen odavetett nézetek alapján röviden azzal kívánok foglalkozni, hogy anyanyelvünk valóban mit köszönhet szomszédainak. Hangsúlyozom, hogy nem áll szándékomban olyan

újabb érvek után nyomozni, amelyek a magyar nyelv „európaiságáról” vallott felfogást akár támogatnák, akár cáfolnák; egyáltalán kétlem, hogy e téren tehetnénk újabb jelentősebb felfedezéseket.

1. Ha egy areál nyelveiben olyan jegyeket találunk, amely az illető nyelveket egymással összekapcsolni, egy nyelvszövetségben egyesíteni látszik, meg kellene állapítani, hogy közülük melyek tekinthetők relevánsnak, és történetileg is értelmezni kellene őket, nehogy elsietett, téves következtetésekre jussunk (ehhez vö. FODOR 1983: 30–31). A hasonlóságok történeti értelmezése egyebek közt azért fontos, mert azok nem mindig (vagy legtöbbször nem) vezethetők vissza kölcsönzésre vagy idegen hatásra, hanem lehetnek öröklött genuin jegyek vagy az illető nyelvekben végbement konvergens változások eredményei (vö. ERDŐDI 1981: 379).

Aligha tehetnénk fel, hogy a magyar (vagy bármely más európai nyelv) oly mértékben „európai”, hogy alapvetően minden más európai nyelvvel egybecseng, ilyesmit azért a szakirodalom sem állít!¹ Egy-egy régió nyelveiben kereshetünk és feltehetünk hasonlóságokat, amelyek másokban nincsenek meg, és amelyeket esetleg areális egyezésként értelmezhetünk.

A mi esetünkben az areál természetesen Közép-Európa, közelebről a Duna völgye. LEWYNél „Zentral-Europa” (vgl. LEWY 1942: 9), SKALICKÁNál és DÉCSYNél „Donau-Sprachbund” szerepel (SKALIČKA 1968, DÉCSY 1973: 87–89). LEWY — mint BALÁZS (1983: 18) helyesen állapította meg — a magyarnak csupán néhány jellegzetességét emelte ki. Azt is leszögezhetjük, hogy LEWY tulajdonképpen csak a közös magyar–német vonásokra figyelt, amint ezt a következő idézet világosan szemlélteti: „Wenn ein Ungar oder ein Deutscher sich mit der jeweils anderen Sprache etwas näher beschäftigt, fallen ihm ziemlich beträchtliche Ähnlichkeiten der beiden Sprachen auf. Auch die Sprachwissenschaft hat hieraus ihre Konsequenzen gezogen. So nennt E. LEWY in seinem Werk »Der Bau der europäischen Sprachen« (Dublin, 1942) das Ungarische im Inhaltsverzeichnis »(Zentral-)Europäisiertes (Finno-)Ugrisch« (18. [c: 9. pont, 9. l. — H. L.]), »das typisch (c: typologisch) heute dem Deutschen so nahe gerückt

¹ DÉCSY szavai — TALLGREN-TUULIO kijelentésére (1932: 294) hivatkozva — ennek mindenképpen az ellenkezőjét sejtetik, vö. „Verschieden sind Europas Sprachen heute im wesentlichen nur im Bereich der Phonetik und der Morphologie (auch dort nicht generell...); im Wortschatz, in der Syntax, in der Phraseologie bestehen unter ihnen Übereinstimmungen in solchem Maße, daß wir 'aus der Vogelschau das Bild eines sprachlich einförmigen und übergewölkischen Europas' haben (TALLGREN-TUULIO 1932)” (DÉCSY 1973: 4). Valószínűleg SAUVAGEOT merészkedett a legmesszebbre, amikor a magyar nyelv jellegzetességeiről ímígyen nyilatkozott: „Or la langue de l'Oraison n'est plus une langue finno-ougrienne proprement dite, c'est une langue d'allure européenne dont seuls les éléments sont faits de pièces fournies par le vieux fonds finno-ougrien” (SAUVAGEOT 1971: 117). Még meghökkentőbb az, amikor olyan dilettáns megnyilatkozásokba botlunk bele tudományos kiadványokban, mint amilyenek a NÉMETH 1996-ban olvashatók.

ist, daß es erlaubt scheint, es mit ihm in einem Gebiet zu vereinen« (98. [c: § 323, 89. l. — H. L.]”² (SCHLACHTER–PUSZTAY 1983: 11).

1.1. SKALIČKA a „dunai vagy közép-európai nyelvsvövetség” (amelyhez szerinte a magyar, a cseh, a szlovák, esetleg a szerb-horvát és a német tartoznának) és a „balkáni nyelvsvövetség” (amelynek részesei a román, a bolgár, a macedón, az albán és esetleg az újjörög) tárgyalja, majd felteszi a kérdést: „bilden diese unleugbaren Einzelheiten die Entwicklungsgrundlagen der betreffenden Sprachen? Mit anderen Worten: sind diese Sprachen nicht mehr als finnougriisch, romanisch, slavisch, sondern als balkanisch oder mitteleuropäisch zu bezeichnen? Um auf diese Frage antworten zu können, brauchen wir eine Theorie, die die Sprache als Ganzes betrachtet und die Sprachen zu vergleichen versteht. Als Theorie dieser Art soll uns die sog. Typologie dienen” (SKALIČKA 1968: 3). Következtetése pedig így szól: „das Ungarische unterscheidet sich stark von den benachbarten Sprachen dadurch, daß es die agglutinierende Dominante geerbt und weitergeführt hat. Der flektierende Typ verbindet das Ungarische mit den slavischen Sprachen — aber auch mit den baltischen und anderen indogermanischen Sprachen. Der starke Anteil am polysynthetischen Typus hat wiederum eine Parallele im Deutschen. Keine Nachbarsprache konvergiert mit dem Ungarischen in Morphologie, Syntax und Wortbildung”, (SKALIČKA 1968: 6, vö. még 7–8; én ritkítottam: H. L.).³ SKALIČKA tehát szem előtt tartotta a magyar nyelv örökségét és nem kívánt elsietett következtetést levonni, vö. „Das Material der Sprachen des Donaubeckens zeigt, daß sich der sog. Sprachbund hier nicht als Grundprinzip, sondern als zusätzlicher Faktor darbietet” (SKALIČKA 1968: 9).

1.2. DÉCSY a magyart a szomszédos szláv nyelvekkel (a csehvel, a szlovákkal, a szlovénnel és a szerb-horvátal) szerepelteti együtt az általa megállapított dunai nyelvsvövetségben, s fel is sorolta e nyelvek közös vonásait (DÉCSY 1973: 88). BALÁZS e dunai nyelvsvövetséget meglehetősen ellentmondásos kijelentésekkel ismerte el, egyrészt fenntartás nélküli egyetértésének adott hangot (amely DÉCSY optimisztikus listájával összhangban áll), másrészt józanul értelmezi a jelenséget (ami SKALIČKA állásfoglalására emlékeztet): „5. ...joggal beszélhetünk dunai nyelvsvövetségről, mivel az említett nyelveket, bár eredetük részben

² A LEWY figyelemreméltó művére vonatkozó hivatkozások feltűnően pontatlanok, ami azzal magyarázható, hogy SCHLACHTER hajlott korában már igen rosszul látott.

³ A hangtanban csak kevés olyan jegyet találunk, amelyek közősek lennének a legtöbb vagy legalább számos európai nyelvben, ezek azonban aligha vagy egyáltalán nem értékelhetők egyértelműen közös európai vonásként. Közülük csak kettőt említek meg: a) korábban sok európai nyelvben volt *w*, amelynek helyén manapság *v* jelentkezik (ld. AUSTERLITZ 1976); b) Európa nyugati és északi részét, valamint Közép-Európa egy részét összekapcsolja az *ü* és *ö* magánhangzók megléte (ld. KÁLMÁN 1974). A fonológia tehát ebben a tekintetben elhanyagolható.

különböző, hosszas együttélésük eredményeképpen az areális rokonság szálai fűzik össze. 6. Ez a területi beilleszkedés révén másodlagosan létrejött rokonság azonban máig sem idézett elő lényeges változást e nyelvek örökletes tipológiai és strukturális sajátosságaiban, mivel ezek a nagyfokú és minden szinten észlelhető areális kiegyenlítődés ellenére is alapjában érintetlenek maradtak” (BALÁZS 1983: 104–105). A dunai nyelvsvövetség „madártávlatból” talán hihetőnek tünik, azonban ha a DÉCSY és mások által felsorolt jegyeket, újításokat történetileg egyenként alaposan szemügyre vesszük, kiderül, hogy az egész elképzelést kategorikusan el kell utasítanunk.

1.3. Az én ismereteim szerint az utóbbi évtizedekben csak két olyan komoly tanulmány született, amely ezzel a kérdéskörrel foglalkozott. Miután szerzőik alaposan megvizsgálták az areális vonások gyanújába keveredett jelenségeket, végkövetkeztetésük könyörtelen ítéletként fogalmazódott meg:

„Wie läßt sich... die... Frage, »ob in diesen Sprachen mindestens zwei infolge gegenseitiger Beeinflussung entstandene gemeinsame Merkmale vorkommen«, beantworten? Die Überprüfung der Merkmale endete in keinem der zehn Fälle mit einem eindeutig positiven Ergebnis. Bei einigen Punkten steht jetzt schon fest, daß die synchron beobachteten Konvergenzen ohne Beteiligung der Nachbarsprachen entstanden sind. Andere Punkte bedürfen noch eingehender Untersuchungen, bevor von Nachbareinfluß die Rede sein kann. Auch bei Anwendung eines minimalen Kriterienkatalogs, wie dies in unserem Beitrag der Fall war, sind wir noch weit entfernt, den »Donausprachbund« als einwandfrei nachgewiesen zu betrachten” (FUTAKY et al. 1978: 189).

„Die Struktur der modernen ungarischen Sprache ist... zum Teil die Fortsetzung des ererbten Sprachgutes, einige Merkmale sind Innovationen bzw. Weiterentwicklung von im Keim bereits existierenden Zügen... Im Laufe der gesonderten Sprachentwicklung sind zusätzliche neue Züge entstanden, die sich auf fremden Einfluß hin entwickelt haben (z. B. analytische Konstruktionen, größerer Anteil der zusammengesetzten Sätze in Proportion zu den gerundialen und partizipialen Konstruktionen). Die meisten Merkmale, die als »donautypisch« bezeichnet wurden, entwickelten sich jedoch unbeeinflußt von den Nachbarsprachen... So sind diese Übereinstimmungen durch Zufall (durch konvergente Sprachwandel) zustande gekommen. Ich hoffe, daß es mir gelungen ist, den Leser mit der Aufführung typisch ungarischer Merkmale und mit der Widerlegung der Argumente von DÉCSY⁴ und HAARMANN⁵ zu überzeugen, daß die Theorie des ‘Donausprachbundes’ in die Rumpelkammer der Wissenschaftsgeschichte gehört” (FODOR 1983: 65–66; én ritkítottam: H. L.).

⁴ DÉCSY 1973.

⁵ HAARMANN 1976 és 1977.

FODOR SCHUCHARDT (például SCHUCHARDT 1917) hibáztatja azért, hogy sokan holmi nyelvkeveredéssel kialakult nyelvekkel kívánják helyettesíteni az alapnyelv és a rokon nyelvek fogalmát (FODOR 1983: 66). A nyelvészövetség fogalma, amint köztudott, TRUBETZKOYtól (1930, 1939) származik és az ő írásai révén vált bizonyos fokig népszerűvé az alapnyelv és a nyelvcsalád tagadása. TRUBETZKOY azonban ezt a tételét sohasem igazolta, még csak meg sem kísérelte igazolni (ld. THIEME 1954: 591–594, SCHERER 1968: VIII). TRUBETZKOYnak azonban a legelső írása, amelyben e témával foglalkozott, jóval korábban jelent meg (TRUBETZKOY 1923), amelyre sokan szoktak hivatkozni, de amelyet a hivatkozók legtöbbször sejtésem szerint soha még csak nem is látott. Különösen ez utóbbi cikk fontos annak megítélésben, mi vezette TRUBETZKOY-t soha nem bizonyított ötletének előadására. A fő indíték TRUBETZKOY bigott vallásossága, nyugat- és haladásellenessége volt. Ennek lényege: Isten összezavarta az emberiség nyelvét és a nyelvek közeledése, a nyelvészövetségek kialakulása ellentétes az isteni szándékkal (REITER 1991: 52–54, 56); vö. „Der Sprachbund also ist keineswegs Gottes Sinne, allein schon dadurch, daß er Gottes Gebot von der Sprachvielfalt hintergeht. Er ist götterlästerlich und sündhaft. Er ist ein Werk des Satans” (REITER 1991: 57; eredeti ritkítás — H. L.).

Úgy vélem, a fentebb idézett tanulmányok (FUTAKY et al. 1978, FODOR 1983) sajnálatos módon elkerülték azon kollégáink figyelmét, akik DÉCSY vázlatát mint a dunai nyelvészövetség helyes meghatározását értékelik (mint MIKOLA 1983: 48) vagy mint „Az európai nyelveknek legkorszerűbb areális feldolgozását” tekintik (mint MOLNÁR CSIKÓS 1990: 251–252).

2. A szókincs, a frazeológia, a morfológia és állítólag a mondattan területén megtalálhatók a magyar nyelv „europaizálásának” egyértelmű bizonyítékai.

2.1. Az európai nyelvek szókinccse nagyon sok közös elemet tartalmaz. Ezek az európai, azaz a görög-római kultúrának köszönhetőek, amely különösen a nyugati egyház hatókörében érvényesült erősen. A magyar szinte tele van latin eredetű lexémákkal, ami annak is köszönhető, hogy a Magyar Királyságban a latin nyelvnek évszázadokon át hivatalos státusza volt. E szavak közül sok meghonosodott más európai (nem újlatin) nyelvben is, így váltak azok a közös európai kulturális szókinccs részeivé (vö. például E. ABAFFY 1983, FODOR 1983: 55, MIKOLA 1983: 42). A magyarság megkeresztelése és az akkori Európában honos államigazgatási rendszer bevezetése a magyar szókinccset szláv és német jövevényekkel is gazdagította. A magyar szókinccsnek számos olyan eleme van, amelyek főleg a szomszédos nyelvekkel kapcsolják össze nyelvünket.

2.2. A magyarság 1100 éves közép-európai jelenléte folytán nyelve számtalan tükörfordítással, frazeologizmussal bővült, amelyek szintén a közös európai kulturális örökségben gyökereznek. Ha erről szólunk, aligha becsülhetjük túl az

egyház és a közös történelem szerepét. Ha egyáltalán beszélhetünk „europaizmusokról”, akkor a nyelvi eszközöknek éppen ez a csoportja ugrik a szemünkbe.

Az „europaizmusok”, azaz a kultúrszavak, a közös európai kifejezések, fordulatok, mondhatjuk, másodlagos egyezéseket eredményeztek a magyar és a vele rokon finn között, amint ezt KORHONEN megjegyezte (KORHONEN 1981: 50–52). A szomszédos nyelvek esetében még inkább nyilvánvalók az ilyen közösségek, mint például a magyar és a német esetében (ld. SCHLACHTER–PUSZTAY 1983: 11; vö. még LEWY 1942: 54, 89 és KISS J. 1979: 181–182). Egészen konkrétan nyilatkozott erről SCHELLBACH egy német–magyar frazeológiai munkáról írott recenziójában: „Der Anteil totaler Übereinstimmungen dürfte im dt.–ung. [deutsch–ungarischen — H. L.] Material wesentlich höher liegen als im dt.–fi. [deutsch–finnischen — H. L.]; dieses Bild entspricht meinen Beobachtungen ferner, daß die ungarischen Phraseologismen den deutschen näherstehen als etwa den finnischen — an sich keine überraschende Feststellung” (SCHELLBACH 1988: 341).

Arra is választ kellene találnunk, hogy a tükörfordítások és a frazeologizmusok miért vihetők át olyan könnyűszerrel az egyik nyelvből a másikba: „Die Lehnübersetzung ist die häufigste und »taktvollste« Art sprachlicher Interferenz. Durch bewußtes und unbewußtes Übersetzen können Lehnübersetzungen gleichermaßen entstehen. Spontan kommen sie in der Kommunikation zweier oder mehrsprachiger Personen zustande. Bewußte Bildung geschieht zur Zeit der Spracherneuerung bzw. immer im Laufe der Wortschatzerweiterung lebender Sprachen. Die Tatsache, daß die europäischen Sprachen in gewisser Hinsicht einen eigenen Typ bilden, was ihren Wortschatz und ihre Wortstruktur angeht, ist nicht zuletzt dem Umstand zu verdanken, daß sie einander durch Lehnübersetzungen gegenseitig beeinflußt haben und weiterhin beeinflussen” (KISS J. 1979: 181).

Az idegen nyelvi mintákat utánzó tükörfordítások meghonosodásának kutatása meglehetősen bonyolult feladat, teljesen egyértelmű, világos álláspontra csak ritkán helyezkedhet a kutató. Ezek megjelenése ugyanis magyarázható hasonló szemléletmóddal, vagyis egymástól függetlenül kialakult jelenségként (KISS L. 1974: 309; 1975: 86; 1976: 4), de az intenzív gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok is nagymértékben hozzájárulnak a tükörfordítások terjedéséhez (vö. MIKOLA 1983: 41). Mindezen jelenségekre, a szóátvételekre, a tükörfordításokra stb. serkentőleg hat a két- vagy többnyelvűség, amely a nyelvi érintkezések zónáiban általános. „Über den nötigen Grad der Zweisprachigkeit läßt sich streiten, doch ist es unmöglich, Unbekanntes zu entlehnen...” (ERDÓDI 1981: 381–382; én ritkítottam: H. L.). Azonban nem is mindig olyan egyszerű kimutatni a frazeologizmus forrását, vö. ehhez „bei den hier aufgeführten Beispielen handle es sich um ungarische Lehnprägungen nach dem Deutschen, so muß es richtiger heißen, es sind diese

Wörter, bei denen der Verdacht sehr naheliegt, daß es sich um Lehnprägungen handelt” (RACKEBRANDT 1988: 170–171, vö. még 175–176 és O. NAGY 1955: 226).

Joggal mutattak rá arra is, hogy a közös európai kultúra ismerete milyen nagymértékben megkönnyítheti egy európai nyelvet beszélő személy számára egy másik európai nyelv elsajátítását. Az olyan kifejezések, mint például *elvezíti a fonalat, mossa kezeit, Damoklész kardja, szirének éneke*, amelyek számunkra oly természetesnek és ismertnek hatnak, az Európán kívüliek számára csak nehezen megfejthető rébusznak tűnnek, miként ezt KORHONEN egy magyarországi nyelvtanfolyamon tapasztalta, amelyet idegenajkúaknak szerveztek (KORHONEN 1981: 51). Hasonló megfigyelés olvasható MIKOLÁNál is, amikor arról szól, hogy a részben hasonló nyelvi szerkezetek és a közös kultúrszavak az idegen nyelv elsajátításában milyen pozitív szerepet játszanak, de rögtön jogosan hozzá is teszi, hogy a kultúrszavak kontinenseken át vándorolhatnak, de az illető kultúrában gyökerező frazeologizmusok aligha (MIKOLA 1983: 43).

2.3. A magyar morfológiában találkozunk néhány idegen (latin és szláv) eredetű képzőelemmel, amelyek eredeti magyar szavakhoz is kapcsolódhatnak. Ilyenek például a lat. *-ista*, vö. *szocialista* (< < lat.), de *egyetemista* is, vö. *egyetem*; szláv *-nikъ*, vö. *bajnok* (< szláv), de *szónok* is, vö. *szó* 'Wort'.

2.4. A latin mondattani hatás — eltekintve néhány periferikus, csak korlátozottan előforduló jelenségtől — a magyar alárendelő mondat szerkezetek kialakulásában lenne a legvilágosabban észlelhető, de mégsem mutatható ki egyértelműen (azokban a finnugor nyelvekben, amelyek kevésbé erős indogermán befolyást szenvedtek el, az alárendeléssel szemben erősen tartják magukat a participiális és gerundiális szerkezetek). Az alárendelésnek köszönhetően a magyar nyelv azt a benyomást keltheti, hogy bizonyos mondattani szempontból viszonylag közel áll a nyugati indogermán nyelvekhez (M. NAGY 1990: 200–201). Azért azt is meg kell jegyeznünk, hogy az alárendelés nem lehetett teljes mértékben idegen az ősz- vagy ómagyartól, hiszen kötőszavaink között nincsenek jövevényelemek, azok mind magyar talajon keletkeztek (szemben az oroszországi finnugor nyelvekkel, amelyek leginkább oroszból kölcsönzött kötőszavakat alkalmaznak).

3. Nem kívánok részletekbe bocsátkozni, csak éppen megemlítem a magyar némely olyan vonását, amelyeket az eddigi szakirodalom egy része indogermán minták utánzásaként létrejöttek minősített „Ez nem lehet a pusztá véletlen műve!” típusú érveléssel. Ilyenek például az igekötő kategóriája, a névelő, a '11–19' jelentésű számneveink szerkezete.⁶

⁶ Mivel e magyar számnevek struktúrája (a „lokativischer Zähltypus”) a kutatók nemzedékeinek élénk érdeklődését váltotta ki, itt csak futólag érintem. Utalnom kell FODOR észrevételére, amely szerint a nyelvek csak számneveket és nem számnévi szerkezeteket szoktak átvenni egymás-

4. A dolgozat címében megfogalmazott kérdéssel kapcsolatban előadom a fentiekből levonható következtetéseimet:

a) A magyar nyelv — beszélőinek lakóhelyét tekintve — az egyik legrégebb európai nyelv, hiszen e nyelvet mindig is Európában beszélték.

b) A magyar nyelv — művelődéstörténetileg tekintve — európai nyelv, mivel beszélői immáron több mint 1000 éve részesei és alakítói az európai történelemnek és kultúrának. E tény tükröződik az egyházi és az állami élet (főleg görög–latin eredetű) terminológiájában és (jórészt nyugati egyházi) frazeológiájában.

c) A magyar nyelv — tipológiailag tekintve — „európai” nyelv, amely nem különbözik sokkal jobban a többi európai nyelvtől, mint azok bármelyike a legtöbbtől. Ez egyrészt az indogermán nyelvek, másrészt az uráli (finnugor) nyelvek tipológiájával magyarázható, amely nyelvek tipológiailag ugyan eltérők, de számos tekintetben hasonlóak is. Ez a körülmény elősegíthette a konvergens változásokat is. A magyar nyelv viszonylag jelentéktelen tipológiai újításait esetleg némileg a szomszédos indogermán nyelvek is befolyásolhatták (ami igen nehezen bizonyítható állítás), alapvetően azonban saját magyar talajon keletkeztek. Ugyanez vonatkoztatható a korábban említett másik két „európai” finnugor nyelvre, a finnre és az észtre is.

HONTI LÁSZLÓ

Felhasznált irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET (1983), Latin hatás a XV–XVI. századi magyar igeragozásban. In: *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Szerk. BALÁZS JÁNOS. Bp. 113–179.
- AUSTERLITZ, ROBERT (1976), Az európai [w] es [v] térben és időben. *Nyelvtudományi Közlemények* 78: 250–255.

tól (FODOR 1986: 1987: 323). Például a zürjén nyelv permják dialektusa, amely nyomasztóan erős orosz hatásnak van kitéve, legtöbb számnevét az oroszból vette át, de az orosz szerkezetet nem másolta le. A számnévrendszerek és a nyelvi kapcsolatok összefüggéseinek vizsgálatok nem említ GREENBERG (1978) egyetlen olyan esetet sem, amikor az egyik nyelv lekopírozta volna egy másik számnév szerkesztési módját. COMRIE (1995: 409) olyan értelemben nyilatkozott, hogy ezt az állítást még a későbbi kutatásoknak meg kellene erősíteniük. Úgy vélem, e hipotézis az által is megerősíthető, hogy konkrét mennyiségek (számok) megnevezésekor, ha a mennyiségek neve (a számnév) a beszélők számára még egyáltalán elemezhető, a megnevezés „képszerűsége” szorosan kapcsolódik a számolási gesztushoz (például 'két kéz/ököl' = '10') vagy a mennyiség ábrázolásmódjához (például 'két nagy bevágás (a rovásfán)' = '10' vagy '20'). Az idiomatikus kifejezések esetében azonban fokozatosan elnyomja a konkrét képiséget az átvitt jelentés (vö. például m. *fején találja a szöveget* ~ n. *den Nagel auf den Kopf treffen*). Számnévi kifejezések átvételekor természetesen a konkrét mennyiség, a konkrét denotatum áll az előtérben és nem annak nyelvi kifejezőmódja. Továbbá azért is nehéz lenne a számnévi szerkezeteknek az egyik nyelvből a másikba való átmásolását igazolni, mert a legtöbb összetett számnévi szerkezetnek különféle számolási gesztusok szolgálhatnak alapul, amely gesztusokat az ujjainkkal hajtuk végre. A magyar számnévi szerkezethez ld. HONTI 1990–1991, 1993 (különösen 193–200) és 1997.

- BALÁZS JÁNOS (1976), Az areális nyelvészeti kutatások története, módszerei és főbb eredményei. In: *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Szerk. BALÁZS JÁNOS. Bp. 7–112.
- COMRIE, BERNARD (1995), Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen. By László Honti. *Language* 71: 408–409.
- DÉCSY GYULA (1973), *Die linguistische Struktur Europas*. Vergangenheit — Gegenwart — Zukunft. Wiesbaden.
- ERDŐDI JÓZSEF (1981), Sprachkontakte im eurasischen Raum. In: *Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus anno 1975. Pars III*. Szerk. ORTUTAY GYULA. Bp. 377–382.
- FODOR ISTVÁN (1983), Verfügen die Sprachen des Donaubeckens über eine einheitliche Struktur? Zum Problem der Arealtypologie. *FUM* 7: 29–69.
- FODOR ISTVÁN (1986), *Tizenegy-tizenkilenc, huszonegy-huszonkilenc* szláv tükörszó? *Nyelvtudományi Közlemények* 88: 189–195.
- FODOR ISTVÁN (1987), Stammen die ungarischen Zahlwörter *tizenegy-tizenkilenc* '11–19' und *huszonegy-huszonkilenc* '21–29' als strukturelle Lehnbildungen aus dem Slawischen? In: *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn*. Festschrift für Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó. Szerk. BENDA KÁLMÁN–SZABÓ T. ÁDÁM–VON BOGYAY, THOMAS–GLASSL, HORST–LENGYEL ZSOLT K. München. 317–325.
- FUTAKY ISTVÁN–HOCHWALD ERZSÉBET–NIEDERKIRCHNER, STEFAN–UDOLPH, JÜRGEN (1978), Der Donau-Sprachbund — gibt es ihn? *FUM* 2: 181–192.
- GREENBERG, JOSEPH H. (1978), Generalizations About Numeral Systems. In: *Universals of Human Language*. Szerk. FERGUSSON, CHARLES A.–MORAVCSIK EDITH A. Stanford. 249–295.
- HAARMANN, HARALD (1976), *Aspekte der Arealtypologie*. Die Problematik der europäischen Sprachbünde. Tübingen.
- HAARMANN, HARALD (1977), *Prinzipielle Probleme des multilateralen Sprachvergleichs*. Anmerkungen zur Methodik und Methodologie. Tübingen.
- HOCK, HANS HEINRICH (1991), *Principles of Historical Linguistics*. Berlin–New York.
- HONTI LÁSZLÓ (1990–1991), Zufall oder strukturelle Lehnbildung? *FUM* 14–15: 1–6.
- HONTI LÁSZLÓ (1993), *Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen*. Bp.
- HONTI LÁSZLÓ (1997), Случайность или заимствованная структура? In: *Балто-славянские исследования 1988–1996*. Szerk. СУДНИК, Т. М.–ХЕЛИМСКИЙ Е. А. Москва. 60–65.
- KÁLMÁN BÉLA (1974), Une isoglosse phonémique européenne. *ALH* 24: 197–203.
- KÁLMÁN BÉLA (1981), A magyar nyelv európaisága. *Magyar Nyelv* 77: 129–136.
- KISS JENŐ (1979), Lehnübersetzungen nach deutschem Muster. In: *Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag*. Szerk. GLÄSER, CHRISTOPH–PUSZTAY JÁNOS. Wiesbaden. 179–182.
- KISS LAJOS (1974), Szláv mintára alkotott tükörszók a magyarban. *Nyelvtudományi Értekezések* 83: 309–312.
- KISS LAJOS (1975), Das Problem der alten slawischen Lehnübersetzungen im Ungarischen. In: *Slawische Wortstudien*. Sammelband des internationalen Symposiums zur etymologischen und historischen Erforschung des slawischen Wortschatzes Leipzig, 11.–13. 10. 1972. Szerk. SCHUSTER–ŠEWIC, H. Bautzen. 86–89.

- KISS LAJOS (1976), *Szláv tükörszók és tükörjelentések a magyarban*. Nyelvtudományi Értekezések 92. sz.
- KORHONEN, MIKKO (1981), Suomi ja unkarin sukulaiskielinä: yhtäläisyyksiä ja eroja. *Castrenianumin toimitteita* 21: 47–57.
- LEWY, ERNST (1942), *Der Bau der europäischen Sprachen*. Dublin.
- MIKOLA TIBOR (1983), Suomen ja unkarin kieleen kohdistuvista arealikielitetieteellisistä tutkimuksista. In: *Ulkomaanlehtorit Unkarissa. Castrenianumin toimitteita* 25: 41–48.
- MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ (1990), A magyar nyelv hatása a balkáni nyelvekre és kultúrákra. In: *Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum*. 3A. Szerk. KERESZTES LÁSZLÓ–MATICSÁK SÁNDOR. Debrecen. 251–256.
- O. NAGY GÁBOR (1955), A jövevényszólások kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr* 79: 223–226.
- M. NAGY ILONA (1990), A latin mondattani hatás néhány kérdése a magyarban. In: *Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum*. 3A. Szerk. KERESZTES LÁSZLÓ–MATICSÁK SÁNDOR. Debrecen. 198–203.
- NÉMETH ZSIGMOND (1996), A magyar nyelv balkanizmusa. In: *Nyelv, nyelvész, társadalom I*. Szerk. TERTS ISTVÁN. Pécs. 200–207.
- RACKEBRANDT, KLAUS (1988), Zur Problematik einer Untersuchung der ungarischen Lehnprägungen nach dem Deutschen. *Berliner Beiträge zur Hungarologie* 3: 169–177.
- REITER, NORBERT (1991), Ist der Sprachbund ein Werk des Satans? *Zeitschrift für Balkanologie* 27: 52–61.
- SAUVAGEOT, AURÉLIEN (1971), *L'édification de la langue hongroise*. Paris.
- SHELLBACH, INGRID (1988), Zur deutsch-ungarischen Phraseologie. Regina Hessky, Phraseologie. *FUF* 48: 339–342.
- SCHERER, ANTON (1968), Vorwort. In: *Die Urheimat der Indogermanen*. Szerk. SCHERER, ANTON. Darmstadt. VII–X.
- SCHLACHTER, WOLFGANG–PUSZTAY JÁNOS (1983), *Morpho-semantische Untersuchung des ungarischen Verbalpräfixes el-* (Auf dem Hintergrund deutscher Entsprechungen. MNyTK 167. sz.
- SCHUCHARDT, HUGO (1917): Sprachverwandtschaft. *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften*. Berlin. 518–529.
- SKALIČKA, VLADIMÍR (1968), Zum Problem des Donausprachbundes. *UJb*. 40: 3–9.
- TALLGREN-TUULIO, OIVA JOHANNES (1932), Locutions figérées calquées et non calquées. Essai de classification pour une série de langues littéraires. *Mémoires de la Société néo-philologique de Helsingfors* 9: 277–324. (DÉCSY 1973 alapján idézve.)
- THIEME, PAUL (1954): Die Heimat der indogermanischen Gemeinsprache. *Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse*. Jahrgang 1953, Nr. 11. Mainz. 539–613.
- TRUBETZKOY, N. S. [ТРУБЕЦКОЙ, Н. С.] (1923), Вавилонская башня и смешение языков. *Евразийский Временник* 3. Берлин. 107–124.
- TRUBETZKOY, N. S. (1930), Proposition 16. In: *Actes du premier congrès international des linguistes 1928*. Leiden. 17–18.
- TRUBETZKOY, N. S. (1939), Gedanken über das Indogermanenproblem. *Acta Linguistica* 1. Copenhague. 81–89.